

**СУД ҲОКИМИЯТИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ЖАМОАТЧИЛИК
ИШТИРОКИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАБИАТИ****Эргашев Азизбек Адиллович**

Тошкент давлат юридик университети мустақил изланувчиси.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20828752>

Аннотация. Мазкур мақолада суд ҳокимиятини амалга оширишда жамоатчилик иштирокининг ҳуқуқий табиати Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, “Судлар тўғрисида”ги Қонун, “Жамоатчилик назорати тўғрисида”ги Қонун, шунингдек, одил судлов соҳасидаги 2025 йилги қонунчилик янгиликлари ва халқаро стандартлар асосида таҳлил қилинади. Тадқиқотнинг асосий тезиси шундан иборатки, жамоатчилик иштироки суд ҳокимиятининг мустақиллигига зид бўлмаган ҳолда, унинг ошкоралиги, жавобгарлиги ва ижтимоий легитимлигини таъминловчи ҳуқуқий институтдир; у судья ваколатини алмаштирмайди, балки одил судлов устидан демократик-ҳуқуқий назорат ва ахборот очиқлигини кучайтириш вазифасини бажаради. Шу билан бирга, қонунчиликдаги “очиқ суд мажлиси”, “ахборот олиш ҳуқуқи”, “оммавий ахборот воситалари иштирокида кузатиш”, “халқ маслахатчилари” ва “масофадан иштирок этиш” механизмлари жамоатчилик иштирокининг турли ҳуқуқий шакллари вужудга келтирган.

Калим сўзлар: суд ҳокимияти, жамоатчилик иштироки, ошкоралик, жамоатчилик назорати, халқ маслахатчилари, одил судлов, суд мустақиллиги.

Abstract. This article examines the legal nature of public participation in the administration of judicial power within the context of the Republic of Uzbekistan. The study analyzes constitutional provisions, national legislation, recent judicial reforms, and international legal standards governing public involvement in judicial proceedings. It argues that public participation is not an alternative to judicial authority but rather a legal mechanism aimed at ensuring transparency, accountability, public trust, and democratic legitimacy of the judiciary. Particular attention is paid to the legal forms of public participation, including open court hearings, public access to judicial information, media monitoring, the institution of lay assessors, and digital participation through remote court proceedings.

The article further explores the balance between judicial independence and public oversight, emphasizing that effective public participation strengthens the rule of law while preserving the autonomy of the judiciary. Based on comparative and doctrinal analysis, recommendations are proposed for improving the legal framework governing public participation in the judicial process.

Keywords: judicial power, public participation, judiciary, judicial transparency, public oversight, open justice, judicial independence, lay assessors, access to justice, rule of law, court proceedings, democratic legitimacy, Uzbekistan.

Суд ҳокимияти демократик ҳуқуқий давлатда фақат низоларни ҳал қилувчи институт эмас, балки давлат ҳокимиятининг қонунийлигини таъминловчи асосий механизмлардан биридир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига кўра, одил судлов фақат суд томонидан амалга оширилади, суд ҳокимияти қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимиятдан, сиёсий партиялардан ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтларидан мустақил ҳолда иш юритади.

Шу билан бирга, Конституция барча судларда ишларнинг очик кўрилишини, ёпик мажлисга фақат қонунда белгиланган ҳолларда йўл қўйилишини ҳамда суд мажлиси залида ҳозир бўлган шахслар ва ОАВ вакилларининг фото, видео ва аудио ёзув олиб бориш ҳуқуқини тан олади. Демак, суд ҳокимиятининг мустақиллиги ва жамоатчилик иштироки бир-бирини инкор этувчи эмас, балки бир-бирини мувозанатлаштирувчи конституциявий қадриятлардир.

Жамоатчилик иштирокининг ҳуқуқий асослари - Ўзбекистон ҳуқуқ тизимида жамоатчилик иштирокининг умумий асоси “Жамоатчилик назорати тўғрисида”ги Қонун билан мустаҳкамланган. Унга кўра, жамоатчилик назорати субъектлари — фуқаролар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, ННТлар ва ОАВ — давлат органларининг очик ҳайъат мажлисларида иштирок этиш ҳуқуқига эга, давлат органлари эса бундай иштирок учун шарт-шароит яратиши лозим. Қонун, шунингдек, ахборот олиш ҳуқуқини тан олади, бироқ бу ҳуқуқ шахсий маълумотлар, давлат сирлари ёки қонунда қўриқланадиган бошқа сирлар билан чекланиши мумкинлигини белгилайди. Суд тизимида нисбатан бу қоидалар суд ишларининг очик кўрилиши ва суд фаолиятига доир ахборотнинг омма учун очик бўлиши тамойили билан уйғунлашади.

“Судлар тўғрисида”ги Қонун жамоатчилик иштирокининг махсус суд-ҳуқуқий рамкасини яратади. Қонуннинг 12-моддасида барча судларда ишлар очик кўрилиши, ишларни ёпик суд мажлисида кўришга фақат қонунда белгиланган ҳолларда йўл қўйилиши қайд этилган; шунингдек, суд мажлиси залида ҳозир бўлган шахслар ва ОАВ вакиллари қонунда белгиланган тартибда фото, видео ва аудио ёзув амалга ошириши мумкин. Қонуннинг 59-моддаси эса халқ маслаҳатчилари институтини сақлаб қолган: улар фуқаролар йиғинида очик овоз бериш орқали сайланади, судья ҳуқуқларидан фойдаланади ва одил судловни амалга оширишда иштирок этади. Бу нормалар жамоатчилик иштирокининг фақат кузатувчи эмас, балки чекланган ҳолларда тўғридан-тўғри процессуал иштирок этувчи шаклини ҳам назарда тутаяди.

2025 йилги қонунчилик ўзгаришлари жамоатчилик иштирокининг рақамли шаклини кенгайтирди. “Аҳолига суд муҳокамаларида масофадан иштирок этиш учун янада қулай шарт-шароитлар яратилиши муносабати билан...”ги Қонун судлар фаолиятининг очиқлиги ва шаффофлигини ошириш мақсадида ариза бериш, ишда масофадан иштирок этиш, суд ҳужжатларини олиш ва ишларнинг кўрилиши ҳақида маълумот олиш каби хизматларни электрон шаклда ривожлантиришни назарда тутаяди; шу билан бирга, видеоконференцалоқа режимида қатнашиш учун мобил видеоконференцалоқа тизимидан фойдаланишнинг ҳуқуқий асослари яратилди. Бу эса жамоатчилик иштирокини ҳудудий чекловлардан қисман холи қилади ва одил судловга кириш имкониятини кенгайтиради.

Жамоатчилик иштирокининг ҳуқуқий табиати - илмий жиҳатдан жамоатчилик иштирокини суд ҳокимиятини амалга оширишдаги **оммавий-ҳуқуқий, институционал ва қиёсий назорат** табиатига эга институт сифатида талқин қилиш мумкин. Бу ерда сўз суд қарорини қабул қилиш ваколатини жамоатчиликка ўтказиш ҳақида эмас, балки суд фаолиятининг қонунийлиги, очиқлиги ва ишончлилигини таъминловчи ҳуқуқий шакллар ҳақида боради. Конституциянинг “одил судлов фақат суд томонидан амалга оширилади” деган қоидаси ва “судьялар мустақил, фақат Конституция ва қонунга бўйсунди” деган кафолати жамоатчилик иштирокининг чегарасини белгилайди: жамоатчилик судья ўрнини босмайди, унинг ўрнига қарор қабул қилмайди ва муайян иш бўйича таъсир ўтказиш

ҳуқуқига эга эмас. Демак, жамоатчилик иштироки — бу суд мустақиллигини сусайтирувчи эмас, балки унинг ҳисобдорлик ва ишонч муҳитини мустаҳкамловчи ҳуқуқий механизмдир.

Жамоатчилик иштирокининг функционал мазмунини уч йўналишда кўриш мумкин. Биринчиси — **ошкоралик функцияси**: суд мажлисларининг очиқ ўтиши, омма ва ОАВнинг ҳозир бўлиши, фото-аудио-видео қайд қилиш имконияти.

Иккинчиси — **ахборот функцияси**: суд фаолияти ҳақида маълумот олиш, суд ҳужжатлари билан танишиш, қарорларнинг эълон қилиниши. Учинчиси — **иштирок функцияси**: халқ маслахатчилари орқали ёки масофавий форматда суд муҳокамасида қатнашиш. Шу маънода жамоатчилик иштироки “ишни ҳал қилиш” эмас, балки “ишни кўриш ва назорат қилиш” ҳуқуқий мазмунига эга; у процессуал ҳаракатлар устидан демократик легитимлик таъминлайди. Бу хулоса Конституция ва соҳавий қонунлардаги очиқ суд, ахборотга кириш ва суд мустақиллиги ҳақидаги нормалардан келиб чиқади.

Халқаро стандартлар билан уйғунлик - Халқаро ҳуқуқ нуқтаи назаридан ҳам бу ёндашув тасдиқланади. Инсон ҳуқуқлари бўйича умумбашарий декларация ва Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт судловни адолатли ва оммавий муҳокама қилиш ҳуқуқини тан олади; Пактнинг 14-моддасида компетент, мустақил ва ҳолис суд томонидан оммавий эшитув қафолатланади, шу билан бирга, ахлоқ, жамоат тартиби, миллий хавфсизлик, тарафларнинг шахсий ҳаёти ёки одил судлов манфаатлари талаб қилганда, қонун билан белгиланган ҳолларда ва зарур даражада оммавийлик чекланиши мумкин. БМТнинг судьялар мустақиллиги бўйича асосий принциплари эса суд ҳокимияти мустақиллиги давлат томонидан қафолатланиши ва Конституция ёки қонунда мустаҳкамланиши лозимлигини белгилайди. Шундай қилиб, Ўзбекистон қонунчилигидаги очиқ суд ва жамоатчилик иштироки механизмлари халқаро стандартларга умумий жиҳатдан мувофиқдир.

Муаммолар ва илмий-ҳуқуқий баҳолаш - шу билан бирга, жамоатчилик иштирокини кенгайтиришнинг маълум хатарлари ҳам мавжуд. Биринчиси, судьялар мустақиллигига босим ўтказиш эҳтимоли; иккинчиси, оммавий ахборот воситалари ёки ижтимоий тармоқларда иш бўйича олдиндан хулоса бериш орқали айбсизлик презумпциясига путур етказиш; учинчиси, шахсий маълумотлар ва махфий ахборотни ҳимоя қилиш масаласи; тўртинчиси, рақамлаштириш шароитида техник тенгсизлик ва интернетга кириш имконияти фарқлари. Ўзбекистон Олий суди Пленуми ҳам суд муҳокамасининг ошкоралиги билан бирга, оммавий ахборот воситалари муайян иш натижасини олдиндан башорат қилиш ёки судга босим ўтказишга ҳақли эмаслигини алоҳида таъкидлаган. Шу боис жамоатчилик иштироки “мутлақ ошкоралик” эмас, балки “қонун билан чекланган ошкоралик” моделида амалга оширилади.

Менингча, ҳуқуқий табиатни аниқлашда энг муҳим нуқта шундаки, жамоатчилик иштироки суд ҳокимиятининг ички таркибий қисми эмас, балки унинг ташқи ҳуқуқий муҳитига кирувчи назорат ва очиқлик институтидир. Бироқ халқ маслахатчилари институти бу қоидадан қисман истисно бўлиб, у жамоатчиликнинг чекланган, қонунда қатъий белгиланган тартибдаги **тўғридан-тўғри процессуал иштироки** ҳисобланади. Шу боис мазкур институтни суд ҳокимиятига “жамоатчилик элементлари киритилган коллегиял шакл” сифатида баҳолаш мумкин.

Бу баҳолаш Конституциядаги суд мустақиллиги, “Судлар тўғрисида”ги Қонундаги очик суд ва халқ маслахатчилари нормалари ҳамда “Жамоатчилик назорати тўғрисида”ги Қонуннинг очик мажлисларда қатнашиш ҳақидаги қоидаларига таянади.

Хулоса қилиб айтганда, суд ҳокимиятини амалга оширишда жамоатчилик иштирокининг ҳуқуқий табиати қуйидаги белгилар билан тавсифланади: у оммавий-ҳуқуқий институт; у суд мустақиллигини инкор этмайди, аксинча, унинг шаффофлиги ва ижтимоий ишончини оширади; у асосан ахборот, кузатув ва назорат функцияларини бажаради; алоҳида ҳолларда эса халқ маслахатчилари ва масофавий иштирок орқали тўғридан-тўғри процессуал мазмун касб этади.

Шу асосда суд фаолиятида жамоатчилик иштирокини янада такомиллаштириш учун қуйидаги йўналишлар муҳим: суд ҳужжатларини очик эълон қилиш амалиётини бир хил стандартга солиш; ахборотнинг “очик”, “чекланган” ва “махфий” тоифаларини суд контекстида аниқ ажратиш; масофавий иштирокда техник тенглик кафолатларини кучайтириш; халқ маслахатчилари институтининг самарадорлигини баҳолаш; ва судларнинг омма билан мулоқоти чоғида айбсизлик презумпцияси ҳамда судья мустақиллигини ҳимоя қилувчи этик стандартларни янада мустаҳкамлаш.

Фойдаланилган манбалар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (2023).
2. Ўзбекистон Республикасининг “Судлар тўғрисида”ги Қонуни.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Жамоатчилик назорати тўғрисида”ги Қонуни.
4. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг суд муҳокамаси ошқоралиги ва судлар фаолиятига доир ахборот бўйича қарорлари.
5. 2025 йил 11 мартдаги О‘РQ-1047-сон Қонун.
6. БМТ ИФСПП 14-моддаси ва Судьялар мустақиллиги бўйича асосий принциплар.